

O ROMÂNĂ SPRE POLUL NORD
PE URMELE SMARANDEI GHEORGHIU

PETRE GHEORGHE BÂRLEA

**O ROMÂNCĂ SPRE POLUL NORD
PE URMELE SMARANDEI GHEORGHIU**

Ediția a II-a, revăzută

Îngrijirea ediției, adnotări și studiu introductiv de
M.V. Constantin

**EDITURA UNIVERSITARĂ
București**

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactor: Ameluța Vișan
Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și
inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor
Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această
lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2023
Editura Universitară
Editor: Vasile Muscalu
B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București
Tel.: 021 – 315.32.47
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021.315.32.47/ 0745 200 718/ 0745 200 357
comenzi@editurauniversitara.ro
www.editurauniversitara.ro

Motto:

„Pasiunea mea de scriitoare a fost călătoria.”

Smara

CUPRINS

STUDIU INTRODUCŢIV (M. V. Constantin) / 9

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI / 31

**PLEDOARIE PENTRU O SCRITOARE-
CĂLĂTOARE / 33**

TÂRGOVIŞTE. IMAGINI SUPRAPUSE / 36

O familie de cărturari patrioți / 53

„Drumul Ialomiței” / 74

Actul de naștere al unei șosele moderne / 76

Spre poalele Carpaților / 79

Anii de școală / 87

ÎN VÂLTOAREA VIETII / 103

Căsătoria cu George O. Gârbea / 103

Institutoare la Sinaia / 112

La Ploiești. Debutul gazetăresc / 123

Primele încercări literare / 129

Prin stațiunile balneare / 141

PRIN EUROPA / 168

Adriatica / 169

Popas prelungit în Cetatea Eternă / 174

Paris. Întâlniri cu arta și literatura / 181

La Versailles și Trianon / 192

„Helveția”. Drumul spre Ragaz / 195
Roma. La Congresul Orientaliștilor / 199
Festivitate românească la Columna lui Traian / 205

„O ROMÂNCA SPRE POLUL NORD” / 216

Spre fiorduri, cu Lapland-Express / 228
„Polul Nord... Nemărginirea” / 230
Întâlnirea cu eschimoșii / 232
În vizită la Henrik Ibsen / 236

ALTE ȘI ALTE DRUMURI / 250

Conferențiară itinerantă. Oratoare în slujba păcii universale / 251
Prin țară, pentru cinstirea memoriei marilor înaintași / 266
O prezență literară activă / 282
„Itinerare” gazetărești / 290
Periplu didactic / 300

UN PROIECT ÎNDRĂZNET: CĂLĂTORIA ÎN JURUL LUMII / 315

„Schیțe și amintiri din Cehoslovacia” / 315
În lumea diplomației și a artelor / 320
Călătorii spre Orient / 324
Aniversări semnificative / 340
Din însemnările unei octogenare / 345
Ultimele călătorii. Realizări și proiecte abandonate / 347
Graiul statuilor / 348

BIBLIOGRAFIE / 364

STUDIU INTRODUCŢIV MEANDRELE LITERATURII DOCUMENTARE

1. Genul documentar – câteva consideraţii istorico-literare

Cărţile din seria *Pe urmele lui...* fac parte din specia reconstituirilor biobibliografice şi a comentariilor istorico-literare care reprezintă, de fapt, monografiile consacrate unor scriitori, unor personalităţi cultural-ştiinţifice, politice etc., dintr-o anumită perspectivă. În acest caz, este vorba despre perspectiva călătoriilor, reale sau imaginare, întreprinse de respectivul „personaj” al cărţii.

De cele mai multe ori, autorii unor asemenea cărţi reconstituie mai degrabă traseele spirituale, căile devenirii întru cultură, artă, ştiinţă ale personalităţii studiate. Ca orice lucrare monografică, o astfel de carte încearcă să recompună şi contextul social-istoric, cadrul mentalitar al epocii şi al generaţiei de care aparţine persoana vizată.

În istoria culturii universale sunt cunoscute, în primul rând, credem, lucrările mai vechi sau mai noi de tipul *Pe urmele lui Iisus*, datorate unor scriitori-prelaţi, cea mai recentă dintre acestea fiind a lui John Dickson, tradusă în română, apoi reconstituirile

turistice de tipul *Sur les pas de Padre Pio*, *Sur les pas de Darwin* ș.a. Recent, a făcut carieră cartea scrisă de Corine Sombrun și Harlyn Geronimo, *In Geronimo's Footsteps. A Journey beyond Legend*.

În spațiul românesc, foarte cunoscută a fost, în ultimele trei decenii ale secolului al XX-lea, cartea tradusă din germană a lui Heinrich Schliemann, *Pe urmele lui Homer*, în care sunt făcute cunoscute atât lumii științifice, cât și cititorilor din marea masă rezultatele investigațiilor autorului în domeniul literar și arheologic pentru a scoate la suprafață cultura și civilizația miceniană „zugrăvită”, în zorii epocii moderne, în textele atribuite bardului Homer. Farmecul cărții provine, cum se știe, în primul rând din relatările cu caracter personal: pasiunea pe care a făcut-o tânărul „băiat de prăvălie” pentru *Iliada* și *Odiseea*, adăstarea asupra textelor literare și asupra tratatelor științifice de istorie a celui ce a devenit un finanțist de succes în Germania primei jumătăți a secolului al XX-lea, transformat ulterior în arheolog; în al doilea rând, din împletirea informațiilor care vizau rezultatele descoperirilor arheologice, cu relatarea despre interpretările date de specialiști obiectelor găsite; nu în ultimul rând, interesul provenea din relatarea problemelor pe care le-a avut Schliemann cu autoritățile turcești (și grecești, uneori) pentru deschiderea și funcționarea șantierelor arheologice din Antiohia. Faptul că s-a descoperit – în stare de conservare relativă – nu una, ci mai multe cetăți care ar fi putut fi legendara Troia nici nu mai prezintă o

importanță așa de mare, față de „romanul” rezultat din această reconstituire documentară – a unor personaje, a unor locuri, a unei pasiuni care nu s-a stins într-o viață întreagă. De fapt, autorul german a dat titluri mai puțin spectaculoase, în anii când și-a publicat aceste captivante texte: *Ithaka*, *Peloponezul și Troia* (1869), *Mycene* (1878), *Ilyos, cetatea și ținutul troienilor* (1881). Este meritul traducătorului Ion Roman și, desigur, al Editurii Meridiane, de a fi dat un titlu literar pentru o descriere pe jumătate științifică, pe jumătate memorialistică. Titlul generic *Pe urmele lui Homer* a plăcut și a fost utilizat imediat într-o serie consistentă, cu tratare relativ similară a unor subiecte diverse. Au urmat multe altele de acest tip, în diversele culturi ale lumii.

În România ultimelor două decenii comuniste inițiativa acestei serii inițiativa a aparținut grupului de redactori de la Editura Sport-Turism din București. O echipă de buni profesioniști ai condeiului ei înșiși – între care se remarcă poetul Nicolae Ioana, poetul, prozatorul și eseistul Florentin Popescu, prozatorul Valentin Borda, poetul, eseistul și universitarul Arié Matache – au decis să valorifice studiile despre călătorie¹, foarte gustate într-o țară cu regim dictatorial, izolată aproape complet de restul lumii. Desigur, toate editurile publicau asemenea studii și

¹ Graficianul Mihai Cârciog, tehnoredactorul editurii, cel care dădea forme deosebit de expresive cărților respective, a devenit, după căderea comunismului, un mare editor-proprietar de publicații periodice, începând cu *Evenimentul zilei*.

este suficient să amintim Editura Meridiane, apoi Editura Univers, care a publicat studiul lui Marian Popa, *Călătoriile epocii romantice*, 1972, sau editurile Minerva, Albatros ș.a., în care au apărut cărțile lui Mircea Anghelescu. O sinteză a acestora din urmă este *Lâna de aur. Călători și călătorii în literatura română*, 2015.

Pe de altă parte, au apărut ediții științifice ale notelor de călătorie ale unor scriitori și cărturari din diferite epoci, de la *Peregrinul transilvan*, al lui Ion Codru-Drăgușanu, îngrijit de Romul Munteanu, la ESPLA, 1956, până la antologia *Peisagii*, de N. Iorga, îngrijită de Mircea Zăciu, la Editura Dacia, în 1972.

Dar proaspăt înființată EST, cum era cunoscută în epocă, a avut o strategie bine pusă la punct de colectivul sus-menționat. Alături de numeroasele ghiduri ale tuturor localităților interesante din România (centre de județ, stațiuni balneare, zone cu mare potențial turistic etc.), redactorii au asigurat colaborarea unor cercetători de cea mai bună calitate în documentarea literaturii, artelor, culturii, istoriei social-politice. Cel care a deschis seria a fost cunoscutul eminescolog Augustin Z. N. Pop, cu lucrarea *Pe urmele lui Mihai Eminescu*, 1978. Același autor a revenit în 1979, cu studiul *Pe urmele lui Mihail Kogălniceanu*, și încă o dată, în 1981, cu volumul *Pe urmele Veronicăi Micle*.

Alți contribuitori au fost Ion Dianu (*Pe urmele lui Badea Cârțan*, 1979); Radu Ștefan Ciobanu, devenit ulterior Radu Vergatti (*Pe urmele lui Vlad Țepeș*, 1970); Florea Firan (*Pe urmele lui Tudor Arghezi*, 1982); Dan

Mănuță (*Pe urmele lui Mihail Sadoveanu*, 1982), Al. Zub (*Pe urmele lui Vasile Pârvan*, 1983); Dan Berindei (*Pe urmele lui Nicolae Bălcescu*, 1984) și mulți alții.² Profilul editurii punea la adăpost, oarecum, asemenea studii de ochii vigilenți ai autorităților, într-o epocă în care cenzura tocmai fusese desființată, ca instituție, dar nu și ca manieră de selecție a autorilor, subiectelor și titlurilor de lucrări publicabile. Așa se face că aici au putut fi promovați cercetători autentici, dar care nu „corespundeau” profilului acceptat, în principiu, de „politica de cadre” a partidului. Au putut să apară aici cărțile scrise de preoți (Gh. Cunescu, *Pe urmele lui Gala Galaction*, 1982; Serafim Duicu, *Pe urmele lui Gheorghe Șincai*, 1983; Valentin Ciucă, *Pe urmele lui Nicolae Tonitza*, 1984) sau de persoane „cu probleme la dosar”, precum Radu Ștefan Vergatti (care semna, este adevărat, Radu Ștefan Ciobanu, cf. și *Pe urmele Stolnicului Constantin Cantacuzino*, 1982); Ion Dianu, Anastasie Iordache ș.a.

² Sunt de semnalat, de exemplu, cărțile marelui jurist Doru Cosma, un senior al baroului românesc: *De la Dante la Zola. Pe urmele unor procese celebre*, 1978, și *Socrate, Bruno, Galilei în fața justiției. Cu un interludiu despre Inchiziție*, 1982. Valeriu Stoica explică, în articolul „Pe urmele lui Doru Cosma”, publicat în *Dilema veche*, nr. 890, 29 aprilie - 5 mai 2021, p. 8, ce căuta la respectiva editură un distins jurist și cărturar, care se remarcase prin teza *Teoria generală a dreptului civil*, publicată la Editura Științifică, în 1969. Răspunsul este cel cunoscut – ceea ce căutau toți ceilalți autori publicați aici: „... cei de vârsta mea știu că în acea vreme încercarea de a publica o carte părea o aventură, mai ales că sfârșitul era imprevizibil.”

Redactorii știau ce fac. Publicau ei înșiși cărți de reconstituire a biografiilor profesionale și a unor epoci³, în care exaltau meritele unor personalități marcante ale istoriei românești (conducători de stat, mari politicieni, revoluționari, formatori de opinie, scriitori, artiști cercetători, exploratori) care au contribuit efectiv la evoluția materială și spirituală a țării, indiferent că activitatea lor s-a desfășurat în interiorul sau în afara granițelor acesteia. Momentul era relativ favorabil, căci ideologia oficială tocmai își făcuse un merit din preamărirea contribuțiilor românești la evoluția generală a omenirii. Evident, cu limitele dogmatice de rigoare...

În această eterogenă familie de autori-cercetători, Petre Gheorghe Bârlea a fost, probabil, cel mai tânăr membru. Avea cam 29 de ani când a apărut în redacția EST, adus de doi colaboratori mai vechi ai editurii, cu o propunere de carte, *Pe urmele lui Grigore Alexandrescu*, și un fragment din aceasta, drept mostră. Se remarcase doar prin articolele scrise în anii anteriori pe probleme lingvistice sau de istorie literar-culturală⁴. Dar profesorii și prietenii mai în

³ Cf. Valentin Borda, *Călătorie prin vreme*, 1979; *Călători și exploratori români*, 1985; Florentin Popescu, *Pe urmele lui Vasile Voiculescu*, 1984 ș.a.

⁴ În mediul universitar circulă încă informația, atestată de prof. dr. Lucian Chișu, actualul director al Institutului „G. Călinescu” al Academiei Române, că P. Gh. Bârlea era atât de atașat de opera lui Gr. Alexandrescu – nu foarte întinsă, este drept –, încât o cunoștea pe dinafară. Profesorul însuși spune că informația este exagerată și că, oricum, la vârsta aceasta, nu mai ține minte nici cât știa pe vremuri...

vârstă, care l-au cunoscut din studenție, apoi din activitatea sa profesională și din comunicările susținute la diverse manifestări științifice din țară, au considerat că îl pot recomanda editurii. Au urmat patru ani de muncă asiduă, iar în 1984 a apărut cartea sus-amintită. Foarte bine primită de cititorii din clasa de mijloc, dar și de marii critici ai vremii (vezi articolele semnate de Paul Cornea, Al. Piru, M. Georgescu ș.a.), cartea s-a remarcat prin bogăția documentației și prin stilul alert și captivant al evocărilor. Asta, în condițiile în care „personajul” său, Gr. Alexandrescu, făcuse obiectul unor monografii semnate de monștrii sacri ai istoriei literaturii române: E. Lovinescu, G. Călinescu (ajutat de un întreg colectiv de tineri colaboratori în documentare, după cum însuși menționează la finalul volumului său), Paul Cornea, Mircea Anghelescu, Silviu Iosifescu, Horia Bădescu ș.a.⁵ Se poate bănuși ușor efortul pe care l-a făcut tânărul monograf pentru a ocoli informații, opinii și formulări care au fost deja lansate de acești prestigioși predecesori și de a găsi documente inedite, de a da interpretări noi faptelor și textelor în discuție. Într-un număr din fostul SLAST pe anul 1984 găsim cartea lui Petre Gheorghe Bârlea nominalizată pe lista scurtă de propuneri pentru un premiu național.

Așa încât nu a fost nicio mirare când editura i-a propus să continue colaborarea, sugerându-i și subiectul, ba chiar și titlul noii lucrări, după cum va

⁵ Din *Bibliografia* furnizată de P. Gh. Bârlea, la paginile 243-248 ale ediției din 1984.

mărturisi ulterior tânărul istoric literar de atunci. A acceptat, căci, de data aceasta, măcar nu se scrisese o monografie despre „personajul” respectiv. Era vorba despre Maica Smara, un scriitor minor, la scară istorică, dar important prin faptele sale concrete, în epocă, despre care s-a scris mult și oarecum superficial în presa vremii. Subiectul constituia un bun prilej de verificare a aptitudinilor de cercetător și de istoric literar ale tânărului autor. Așa a apărut cartea *O româncă spre Polul Nord. Pe urmele Smarandei Gheorghiu*, București, 1987.

2. Convențiile unei reeditări și „concordanța timpurilor” evocării

Reeditarea de față este rezultatul colaborării cu autorul cărții și al unui efort de înțelegere din partea noastră a procesului redactării finale. Practic, după o primă lectură realizată de semnatara acestor rânduri, la capătul căreia am încercat să corectăm cât mai multe dintre greșelile de redare a literelor și a tuturor semnelor grafice datorate OCR-ului electronic, care a scanat textul vechi, a urmat revizuirea operată de autor însuși. Acesta a colaționat, în continuare, distorționările grafice de ordin tehnic care ne-au scăpat nouă (confuziile *ă/e*, *e/c*, *i/i* etc.). Dar importante au fost reformulările pe care le-a operat, pentru că i s-au părut absolut necesare, la nivelul unor termeni, sintagme, structuri sintactice mai dezvoltate – propoziții, fraze, paragrafe întregi, uneori.

Rațiunea unor asemenea intervenții este, de obicei, de două feluri: ideatică, pe de o parte, și

estetică, expresivă, pe de altă parte. În ambele cazuri, un autor își schimbă, de-a lungul anilor, modul de gândire și modul de exprimare. De unde și revizuirile operate. Există însă și modificări impuse obiectiv de cronologia edițiilor, respectiv, de contextul social-politic.

Între textul de față și acela din 1987 au trecut aproape patru decenii, timp în care s-a produs și schimbarea secolului și a mileniului în care sunt situate cele două versiuni. Ca urmare, s-a impus modificarea formelor de cuantificarea a timpului: „acum” a devenit „atunci”, „în zilele noastre” a fost înlocuit cu „în zilele acelea”, „la jumătatea secolului trecut” – „la jumătatea secolului al XIX-lea”, iar „la începutul secolului nostru” – „la începutul secolului al XX-lea”.

În plus, timpul a produs modificări vizibile chiar în configurația unor așezări umane sau în peisaje, în traseele și căile de comunicare etc., așa încât autorul fie că a reformulat din perspectivă nouă întreaga descriere, fie că le-a plasat sub semnul unor indicatori ai temporalității, care le situau în timpul real. Printre acești indicatori se află, cum este de așteptat, categoria gramaticală a timpului din flexiunea verbelor, pe lângă deja amintitele adverbe și locuțiuni adverbiale, structuri substantivale cu valoare temporală ș.a.m.d. De exemplu, când autorul vorbește despre cărarea care trecea pe lângă „Vila cu Turn Roșu”, o scurtătură pentru drumeții, călugării și angajații mireni care veneau pe jos dinspre oraș spre Mănăstirea Dealu, de la marginea Târgoviștei, verbele au fost puse la trecut,

în ediția de față, pentru că acea cărare nu mai există. Noii proprietari ai misterioasei vile au împrejmuit solid terenul aferent, astfel încât accesul spre Mănăstire este posibil doar pe drumul asfaltat, dar fără trotuare pentru pietoni, căci este foarte îngust și foarte întortocheat, ceea ce lungește și periclitează mult traseul pietonilor...

3. Strategiile de evitare a rigorilor cenzurii

În ultimul deceniu de istorie comunistă a României, 1979-1989, când au apărut cele mai multe cărți din seria *Pe urmele lui...*, cenzura oficială dispăruse, teoretic⁶. În fapt, lucrurile stăteau chiar mai rău, în unele privințe, decât în deceniile anterioare, când funcționase oficial un organism de cenzură, numit *Direcția Generală a Presei și Editurilor*, 1949-1974, cu ramificații teritoriale la nivelul tuturor județelor din țară și cu câte un angajat, cel puțin, în redacția oricărei publicații periodice sau a unei edituri, în casele de producție a filmelor, în colectivele teatrelor, la muzee ș.a.m.d.⁷

⁶ După căderea comunismului s-au realizat studii, s-au scris teze de doctorat pe această temă, pe baza unui material documentar imens, încă nevalorificat total, cf. Marian Petcu, 1999, *Puterea și cultura. O istorie a cenzurii*, Iași: Editura Polirom; A. Marino, 2000, *Cenzura în România: schiță istorică introductivă*, Craiova: Editura Aius; Ilie Rad (coord.), 2012, *Cenzura în România*, Cluj-Napoca: Editura „Tribuna” ș.a.

⁷ Într-un articol publicat în *România literară*, nr. 14, aprilie 2021, „Din nou despre cenzură...”, Nicolae Manolescu susține părerea celor care afirmă că în România cenzura a fost altfel decât în alte

Privind lucrurile din perspectivă cronologică, creatorii, autorii, criticii, producătorii care au trăit acele vremuri consideră că existența unui reprezentant oficial al „DP”, cum i se spunea, fusese mai puțin malefic, cel puțin în ultimii ani de existență a sinistrei instituții și cel puțin sub anumite aspecte, decât în perioada care a urmat desființării acesteia. Pentru că, așa cum am precizat mai sus, cenzura s-a desființat doar teoretic, doar formal. Practic însă, nu a încetat deloc obligația creatorilor din orice categorie de a se conforma dogmelor comuniste, în variante mereu schimbătoare și mereu aduse la zi de către diriguitorii centrali și locali. Dimpotrivă, acum, după dispariția cenzorilor oficiali, „profesioniști” – să le zicem, orice politruc, orice culturnic, de la oricare nivel al structurilor de partid și de stat (CC al PCR, guvern, ministere, direcțiile generale, județene și locale de cultură), în fine, orice activist, de la oricare organism – cât de neînsemnat, putea semnala, după puterea sa de înțelegere, o abatere de la „învățăturile marxist-leniniste”, de la „directivele” partidului unic. Și, în consecință, putea cere modificarea unei creații sau interzicerea totală a expunerii publice a acesteia. Or, în vremea funcționării DGP, salariații, puși la curent

state socialiste, tocmai prin faptul că a existat aici o instituție special înființată în vederea asigurării „sănătății ideologice” a textelor publicate, a filmelor și pieselor de teatru, a compozițiilor muzicale, de artă plastică etc. Evident, într-o asemenea situație, nu au lipsit conflictele cu unii creatori și, cu atât mai puțin, diverse încercări de ocolire a vigilenței cenzorilor, prin strategii tot mai subtile.

în mod sistematic cu „directivele” cele mai recente de către conducerea lor, subordonată direct marilor ideologi ai epocii, asumau un text, în deplină cunoștință de cauză, în principiu. Ștampila lor, cu inițialele DP, aplicată pe un text sau pe un document de însoțire a „producției artistice”, le punea la adăpost, în majoritatea cazurilor, de discuțiile suplimentare.

... Cele două cărți ale lui P. Gh. Bârlea, din această serie, *Pe urmele lui Grigore Alecsandrescu*, 1984, și *Pe urmele Smarandei Gheorghiu*, 1987, au apărut într-o asemenea epocă tulbure și dificilă⁸, așadar. S-a înțeles, din cele arătate mai sus, că EST era, cumva, o editură de „nișă”, cum i-am spune astăzi, ferită prin profilul ei de ochii vigilenți ai culturnicilor vremii. Ceea ce nu se știe astăzi este că mulți dintre harnicii și întreprinzătorii redactori de acolo fuseseră chiar... angajați ai fostei DGP. Cercetătorii actuali ai documentelor care reflectă realitatea acelor ani rămân uneori cu impresia că editura a fost creată, în cadrul Ministerului Sportului și Turismului, funcționând chiar în clădirea acestuia, din str. Vasile Conta, București, tocmai pentru a asigura un loc de muncă

⁸ Din discuțiile cu autorul și din niște însemnări publicate după 1990, aflăm că în decembrie 1989, când au avut loc evenimentele ce au dus la căderea comunismului, P. Gh. Bârlea pregătea o a treia carte de profil, *Pe urmele lui A. Vlahuță*, contractul cu editura fiind deja semnat și parafat. Cartea nu a mai apărut. Un fragment din acel text, oarecum modificat, a apărut în cartea lui P. Gh. Bârlea, *Transfigurări. Eseuri de literatură română*, 2021, București: Editura Semne, pp. 48-60.